

YABALI BABA MENKİBELERİNİN KÖKENLERİ ÜZERİNE*

On The Origins of Yabali Baba Menqabes

Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL**

Öz

Bir kısmı dinî bir kısmı da tarihî efsaneler başlığı altında değerlendirilen menkıbeler, din ve tarihle olan münasebetlerinden dolayı halkın gündelik yaşamında önemli yer tutmaktadır. Dinî özellikleriyle öne çıkan ve çoğunluğu veli adıyla anılan menkıbe kahramanları başlarından geçenler ya da yaptıklarıyla edebî bir metin formuna dönüşmüş bu eserler üzerinden muhatap olan halka ders ve mesaj vermektedir. Veliler toplum içerisinde yaşayan din ulularıdır. Hıristiyan toplumlarda aziz adıyla bilinen velilerin İslam öncesi Türklerdeki benzeri de Kam adı verilen din adamlarıdır. İslamiyet'in kabulüyle birlikte veli kavramıyla tanışan Türkler Ahmet Yesevi'yi başlangıç kabul edip silsile yoluyla özellikle de Hacı Bektaş Veli üzerinden süren bir veli kültü anlayışı ortaya koymuşlardır. Ahmet Yesevi'yi de İslam Peygamberi Hz. Muhammet'le ilişkilendiren Türkler veli kültü sayesinde kendilerine özgü bir dinî eğitim-öğretim biçimi geliştirmeyi başarmışlardır. Veli kültü temelinde bir olay örgüsüne sahip olan menkıbeler, kahramanı olan velilerin göstermiş oldukları kerametlerle süslenmiştir. Peygamber mucizelerinden mülhem anlatılara dâhil oldukları kerametler menkıbenin ana unsurudur. Suda batmamak, ateşte yanmamak, aynı anda iki farklı yerde olmak, içinde bulunulan zamandan başka bir zamana yolculuk edebilmek, azı çok kılmak, zihinden geçenleri okuyabilmek gibi çok sayıda olağanüstü özellik keramet başlığı altında sıralanmaktadır. Bu kerametlerin biri de yabayla savaşmaktır. Aslında bir tarım aleti olan yaba menkıbelerde teçizatlı ordular karşısında savaşan velinin silahına dönüşmüştür. Bu yönüyle de velilerin kuşandıkları tahta kılıçları anımsatmaktadır. Bu çalışmada Anadolu'nun farklı yerlerinde bilinen "Yabalı Baba" anlatılarının dinî, tarihî ve mitik kökenlerine dair değerlendirmeler yapılarak bu anlatıların halk muhayyilesinde uzun yıllardan beri var olmasının nedenleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: yaba, Yabalı Baba, tahta kılıç, Hacı Bektaş Veli, menkıbe.

Abstract

Menqabes a part of which is the religious and a part of which is the historical legends has an important place in the daily life of the people due to the relationship between religion and history. The menqabe protagonists, who are distinguished by their religious characteristics and who are mostly referred as "veli", give lessons and messages to the people and societies, which have been transformed into a literary text form through events or acts. "Velis" are the religious elders living in the society. The Velis are clerics known as saints in the Christian societies and called Kam among the pre-Islamic Turks. After adopted the religion of Islam, Turks met the concept of veli accepting Ahmet Yesevi as the beginning and through silsile, especially through Hacı Bektaş Veli, they have put forward an perception of a Veli cult that has lasted. The Turks, who connected Ahmet Yesevi with the Messenger Hz. Mohammad, succeeded in developing a specific form of religious education with the help of the cult of the Veli. The menqabes, which has a pattern of events based on the cult of the Veli, is decorated with the "keramets" shown by the protagonists, that are Velis. "Keramets", which are thought to be included in narratives inspired by the miracles of the Messenger, are the main element of the menqabe. Many extraordinary features such as not sinking in water, not burning in fire, being in two different places at the same time, being able to travel from the current time to another time,

* Makalenin Geliş Tarihi: 09.07.2019, Kabul Tarihi: 26.07.2019. DOI: 10.34189/hbv.91.001

** Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Antalya/Türkiye, uyesildal@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-1976>

making few too many, reading the mind of the passersby are listed under the title of “keramet”. One of this “keramet” is fighting with the pitchfork. Pitchfork, which is originally an agricultural tool, is transformed into the weapon of the “veli” who fights against the equipped armies in menqabes. In this respect, it is reminiscent of the wooden swords that the “velis” are putting on. In this study, the spiritual, historical and mythical origins of the narratives of “Yabalı Baba” which are known in different parts of Anatolia will be evaluated and the reasons why these narratives have existed in public imagination for many years will be emphasized.

Keywords: pitchfork, Yabalı Baba, wooden sword, Hacı Bektaş Velî, menqabe.

1. Efsane ve Menkıbe

İnsanoğlu kendisini ya da etrafındakileri anlatma çabasıyla iletişim gereksinimi temelli ürünler geliştirmiş ve bu ürünlerin bir kısmı zaman içerisinde sanatsal bir forma bürünmüştür. Mitlerin gündelik inanma ve öğrenme gereksinimlerini giderme amaçlı ortaya çıkmalarına rağmen insanların bedii ihtiyaçlarını karşılamak adına olağanüstü motif ve tasvirlerin imkânlarından faydalanarak birer edebî metne dönüşmesi bu süreç dâhilinde değerlendirilmelidir. Gerek şekil gerekse de içerik özellikleri ve fonksiyonları bakımından mitlerle yakın ilişki içerisinde bulunan efsaneler, insanların bilme ve inanma temelli ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmış gibi görünmekle birlikte bazı efsanelerin mitlerin zaman içerisinde form değiştirmiş hâlleri olmaları da ihtimal dâhilindedir. Arkaik dönem insanının mitlerle iç içe yaşamasının sebebi elbette ki dünyayı anlama ve anlamlandırma çabasındandır. Henüz bilimin imkânlarından faydalanmayı başaramamış olan arkaik insan, gündelik hayatta karşılaştığı gök ve yer cisimleri ile doğa olaylarını, bitkileri, hayvanları ve diğer cansız varlıkları gözlemlemiştir. Gözlemlerin sonucunda da bu varlık ve olayları anlamak ve anlamlandırmak için mitler yaratmıştır. Bu bağlamda efsane tasnifleri¹ içerisinde yer alan başlıklar incelendiğinde efsanelerin bazılarının fonksiyonel olarak mitlerin benzeri ve belki de bir devamı olduğu görülecektir.

Efsanelerin özellikle bir kısmı dinî, bir kısmı da tarihî efsaneler başlığı altında değerlendirilen ve dinî hususiyetleriyle öne çıkan kahramanların etrafında gelişenleri insanların gündelik yaşamlarında önemli yer tutmaktadır. Bunlara menkıbe veya menkabe denmektedir. Bu ürünlerin bir kısmı tasavvuf yazını, bir kısmı da sözlü gelenek dâhilinde varlığını sürdürürken dinî oluşları nedeniyle halk arasında fazlaca karşılık bulmuştur. Tasavvuf yazınının başlangıcı 9.-10. yüzyıllara denk gelmekle birlikte ilk dönem ürünleri genel olarak sufi şahsiyetlerle ilgili çeşitli haber ve rivayetlerden oluşmaktadır. Bu ürünleri meydana getiren haber ve rivayetler de anekdot tarzında olup ilgili sufînin bir sözünü nakletme fonksiyonunu taşımaktadır. Bu eserler tasavvufun sistemleştirilmesi ve sağlamlaştırılmasına da zemin hazırlamıştır. İlk dönem tasavvuf yazınının temel işlevleri “tasavvufa ilgi ve merak duyanlara pedagojik olarak yol gösterme, geçmişte yaşamış büyük mutasavvıfların dinî hatirasını yâd etme, sûfiler arasında dayanışma sağlama, dinî otorite için yarışan diğer grupların karşısında kendinden emin bir duruş sergileme ve kendini ileri sürme” (Karamustafa, 2017: 104) olarak sıralanmaktadır. Tabakat² adı verilen tür de tasavvuf yazınının gelişiminde önemli rol

üstlenmiştir. Biyografi özelliği gösteren bu eserler, “mutasavvıfların hayat hikâyelerini ekseriyetle efsanelerle, şaşırtıcı kerâmetlerle, folklorik hikâyelerle ve fevkalâde hâllerle süslü olarak anlatırlar.” Eserlerin üslubunda “Çok mâkûl ifâdeler kullanılır ve hakikat anlatılmak istenirken bazen de, anlatılan şahsı yükseltmek için akıl üstü tasvîr ve ifâde tarzlarına yer verilir. Böylece tarihî olaylarla efsaneler birbirine karışır. Hatta zaman, zaman, ilâhî bir olayı açıklamak için bu tarz sembolik küçük hikâyelere başvururlar. Tasavvufî öğretinin daha kalıcı ve tesirli olmasını sağlamak gâyesiyle çok aşırı tarzda süsleme ve sembollere gidilir ve mübâlağa en son sınırlarına ulaşır.” (Altıntaş, ty: 10). Bu bağlamda Reynold A. Nicholson da “Yıllar geçtikçe Velîlerin Menkıbeleri, Şark romantizminin uçsuz bucaksız okyanusundan yeni malzemeler elde etmeğe devam ederek daha muhteşem ve fevkalâde bir hâle geldi. Velîler tarafından veya onlar adına yapılan iddialar sürekli olarak arttı ve onlar hakkında söylenen hikâyeler, daha da hayati ve aşırı bir hâl almaya başladı.” (Nicholson, 2014: 164) demektedir. Tasavvuf yazınının önemli ürünlerinden olan menkıbeler, gerek fonksiyon gerekse de içerik ve üslup açısından tasavvuf yazınının karakteristik özelliklerini taşırlar. Ancak tasavvuf yazınının geneline özgü olduğu gibi menkıbelerle ilgili pek çok sorun da hâlâ çözülememiştir. Bu sorunlardan biri kahramanlarının gerçekliği, diğeri de kahramanlarının gerçekleştirebildikleri ya da taşıdıkları ve İslami literatürde keramet adıyla anılan olağanüstü özelliklerdir.

2. Veli ve Keramet

Menkıbelerin kahramanları, dinî bağlamdaki bilgi ve donanımlarıyla öne çıkan bireyler ya da velilerdir. Arapça “yardım eden, koruyan, dost” (Kanar, 2009: 1831; Uludağ, 2013: 25-28) gibi anlamlara gelen veli sözcüğü *Kur'an-ı Kerim*'de bu karşılıklarıyla Bakara (178, 257), A'râf (3, 155, 196), Enfâl (72,73), Yûsuf (101), Mâide (55), Yûnus (62) ve Tevbe (71) surelerinde geçmektedir. Sufi topluluklarca benimlenen veli sözcüğü “kutsallıkları kendilerini Allah'a yaklaştıran ve O'nun lütfunun özel belirtileri olarak kerametlere nâil olan şahısların tâbî bir vasfı” (Nicholson, 2014: 155) olmuştur. Halk arasında çokça kullanılan evliya sözcüğü ise veli sözcüğünün çoğul hâlidir. Tasavvufî literatürde veliler *Kur'an* ve sünnetin batını anlamları üzerinde yoğunlaşan ve bunu Allah vergisi bir güçle başardıklarına inanılan şahıslardır. Bu şahıslar ile Allah arasındaki kapı sonsuza kadar açıktır. Her daim Allah'a yakın olmanın, Allah'ın Hz. Musa'yla olan diyalogu neticesinde suretini dağa yansıtması ve bunun sonucunda dağın un ufak olup yok olması hadisesinde olduğu gibi, dehşet temelli hikmetiyle şaşkınlık ve sersemlik hâlinedirler. Allah'a yakın oluşun ezici gücüyle kendilerini unuttukları, benlik duygularını kaybettikleri kabul edilir. Allah'a erişmek için yapılması gerekenler arasında bilinçli ve sistematik olarak açlık çekmek³, et yememek, münzevi bir yaşam sürerek nefsi okşayan etkenleri ortadan kaldırıp nefsanî arzu ve duygulardan uzaklaşmak, tövbe ve zikir yoluyla da gönlü beslemek bulunmaktadır. Çünkü gönül Allah'ın birliğinin ikrar edildiği bir meskendir (Karamustafa, 2017: 5, 17, 52).

Tirmizî Allah dostu velileri mevki olarak peygamberlerden aşağıda ama onlardan hemen sonra olarak nitelendirirken onların da peygamberlerin mucizelerine benzer sıra dışı ve harikulade olaylar olarak kabul edilen kerametlere sahip olduklarını belirtir. Keramet, “Velînin ortaya koyduğu tabiatüstü hadise” (Nicholson, 2014: 162) demektir. Sufi velayet teorisyenleri evliyaları Allah’a olan yakınlıklarından dolayı Allah tarafından korunan ve dost edinilen, takva ve ibadette en üst noktaya erişmiş insanlar olarak tanımlamışlardır. Halk bu özelliklerinden dolayı evliyaları Allah ile sıradan insan arasındaki ilişkinin aracısı, koruyucusu ve şefaatchisi olarak kabul etmiştir. Bu bağlamda uygulamada bereket ve ziyaret olmak üzere iki esas kavram üzerinde teşekkül eden ideolojik ve ritüel bir karışım olan evliya kültürü, halk arasında önemli bir karşılık bulmuştur. Keramet, bereket kavramıyla ilgili olup Allah tarafından verilen bir lütf olarak kabul edilirken, ziyaret evliya makamı etrafında gelişen pratikler bağlamında gündelik hayatımızda varlığını sürdürmektedir. Bir dönem sufilere atfedilen kerametler Mutezile gibi çoğu Hanefî olan yapılar tarafından büyücülük ve dolayısıyla da sihir kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir (Nicholson, 2014: 162; Karamustafa, 2017: 36, 59, 167; Kartal, 2017: 24-27). Ancak 9. yüzyılın önemli sufilerinden Tusterî mucize inancına dair her zaman karşı bir tutum sergilese de müritleri onun tefsir çalışmalarını derlerken bile Tusterî’nin mucizevi yetenekleri olduğuna dair rivayetleri yazıya geçirmişlerdir (Böwering, 1980: 70-84, Karamustafa, 2017: 50’den). Menkıbelerde yer alan evliyanın tayy-i mekân ve tayy-i zaman gibi kerametler göstererek savaş meydanına varıp cenk etmesi elbette ki halk muhayyilesinin bir üreimidir. Ancak unutulmamalıdır ki halk muhayyilesi bir anda ortaya çıkmaz. Onu besleyen binlerce yıllık bir tarih ve milyonlarca kilometrekarelik bir coğrafya vardır. Din de tarihî ve coğrafi unsurlarla birlikte insan muhayyilesinin oluşmasında etkin rol oynamaktadır. Konuyla ilgili olarak 9. yüzyılda Bağdat’ta yaşamış bir sufi olan Ebû’l-Kâsım el-Cüneyd b. Muhammed el-Hazzâz’ın bir hadis-i kutsiyeden aktardığına göre yüce Allah: “Benim için kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında hiçbir şey, ona farz kıldığım şeyleri ifa etmesinden daha sevimli değildir. Kulum, ben onu sevene kadar bana nafilâ ibadetlerle yaklaşmaya devam eder. Onu sevdiğimde artık onun duyduğu kulak, gördüğü göz, tuttuğu el ve yürüdüğü ayak olurum.” (Graham, 1977: 173-174, Karamustafa, 2017: 28’den) demektir. Bu hadis-i kutsiyeye göre aslında cephelede savaşan evliyalar değil bizzat Allah’ın kendisidir ve bu hadis-i kutsiyenin halk muhayyilesinde karşılığının olması kuvvetle muhtemeldir. Keramet kavramının gayb âlemiyle de yakın ilişkisi vardır. İnsanoğlu hayatının her döneminde gayb âlemiyle ilgili farklı inanmalara sahip olmuştur. Çünkü bu âlem çağrılanın çok ancak seçilenin az olduğu “hiçbir şekilde dışında kalmadığımız, ulaşılabilir ve bir dereceye kadar da herkese açılan bir âlemdir.” ve “onunla serbest ve açık bir münâsebetle girişmek pek az kişiye nasip olan bir imtiyazdır.” (Nicholson, 2014: 153-154). Bu imtiyazı belli eden ise kerametlerdir. Ancak unutulmamalıdır ki evliyanın kerameti süreklî değildir. Gayb âlemini sıradan insanlara kapayan perde zaman zaman veliler için açılır. Veliler samimi ibadetleri, nefis terbiyeleri ve dinî gerçeklere koşulsuz bağlılıkları sebebiyle Allah’ın seçkin kulları arasında kabul edilirler (Nicholson, 2014: 153-155). Bu yüz-

den de kerâmetin kendilerinden mülhem olmadığını vurgulamak için “kerâmet bana ihsan edildi veya gösterildi” (Nicholson, 2014: 164) derler.

3. Evliya Kültü ve Kültürel Değişim

Velilik ve keramet kavramları etrafında gelişen tüm bu tartışmalara rağmen halkın dinî tutumlarında önemli bir yer bulan evliyalık makamı bir kült hâline gelerek gerek sözlü gerekse de yazılı kültürde kendisine bir yaşam alanı bulmuştur. Bu süreç esnasında tarihî mecburiyetlerin de etkisi görülmüştür. Müslüman Türk kültürü Anadolu’da 12. yüzyıl başlarından itibaren ortaya çıkmaya başlamış olup ana kaynakları Orta Asya ve Orta Doğu kültürleri ile sufilik anlayışıdır. Ahmet Yaşar Ocak dinî yaşayış biçimi olarak Anadolu’da varlığını sürdüren İslamiyet’i “halk İslamı” olarak adlandırırken bu anlayışın kırsal kesimde yaygın olarak tespit edildiğini ve hem Sünni hem de Alevi-Bektaşî yorumu benimsemiş halk tabakaları arasında varlığını gösterdiğini belirtmektedir. İşte bu halk İslamı anlayışı Anadolu’da güçlü bir evliya kültü oluşmasının önünü açan etkenlerdendir (Ocak, 2016: 15-72). Evliya kültü merkezli bir Müslümanlık olarak kabul edilen bu dinî yaşayış tarzı, “çoğu kez farkına varılmadan, bazan İslâm’ın temel esaslarının ve hükümlerinin bir hayli dışında, mitolojik ve geleneksel unsurla, hurafelerle örülmüş, koyu muhafazakâr bir karakter arz eder.” (Ocak, 2016: 72). Bir zaman sonra da halkın kabul ettiği velilik fikri, tasavvufî ve sufiyane anlayış karşısında üstün gelir (Nicholson, 2014: 163-164). Yani “halk İslamı” anlayışı kırsaldan şehre inmeyi başarır. Okumuş ve şehirli halk tabakaları arasında yazılı menakıpnamecilik geleneği dâhilinde süren evliya hikâyeleri okunmuş kırsal halk tabakaları arasında da sözlü anlatılar dâhilinde sürmüştür. Değişim sadece geleneğin yazılı ya da sözlü anlayışta devamından ve muhataplarından ibaret değildir. Yazılı gelenekte şehirli, okumuş ve gezgin evliya tipiyle karşılaşılırken sözlü gelenekte kırsalda yaşamını sürdüren, halk içerisinde yetişmiş ve daha çok mahalli din ulusu tipiyle karşılaşmaktadır.

İnsanlık, tarihinin başlangıcından beri devamlı bir değişim içerisinde. Değişim birbirleriyle yakın ilişki içerisinde olan kültür ve medeniyet unsurları üzerinden sürmekte ve bazen ileri, bazen geri, bazen de yatay yönde seyretmektedir. Değişimin sebepleri arasında insanın yaşamış olduğu coğrafya, iklim şartları, sürdürdükleri iktisadi eylemler ve dinî kabuller gibi etkenler bulunmaktadır. Değişim bu etkenler aracılığıyla insanların gündelik hayatlarında hissedilmektedir. Giyim-kuşam tarzı, tüketilen yiyecekler, barınma biçimleri gibi cismi unsurlarda görülebileceği gibi düşünüş ya da duygulanış tarzı gibi hissi unsurlarda da değişimin örnekleri görülebilmektedir. Gök Tanrı inanç sistemi içerisinde yaşamalarını sürdüren Türklerin Kam dualarıyla İslamiyet dâhilinde yaşamalarını sürdürenlerin ise ilahilerle duygulanmaları olağandır. Bu bağlamda tasavvuf ve ona bağlı gelişen edebiyatta da aynı durumlar görülebilmektedir. Bu noktada “yapılması gereken şey, mistik ve ruhani düşüncüyü belirli bağlamlar içinde keşfetmek, betimlemek ve analiz etmektir.” (Karamustafa, 2017: xii). Çünkü İslamiyet dairesinde karşılaşılan mistik akımların İslamiyet’in ortaya çıkışından önce

dünyada var olan mistik düşünce ve pratiklerle olan benzerliği alanın önemli tartışma konularındandır (Karamustafa, 2017: xiv, 3). Konuyla ilgili olarak bazı araştırmacılar Kur'an-ı Kerim indirilmeden önce yaratıcıya kulluk için bir mağaraya çekilen Ashab-ı Kehf'in bu eylemlerini de tasavvuf dairesi altında ele alırlar (Altıntaş, ty: 1). Nicholson'un Nöldeke'den aktardığına göre pek çok araştırmacının hemfikir olduğu gibi sufi sözcüğü yün anlamına gelen Arapça suf sözcüğünden türemiştir. Bu sözcüğün "Hıristiyan münzevilerini taklitle nedamet ve dünyevî arzuların terkinin bir belirtisi olarak yünden yapılmış kaba bir elbiseye bürünen İslâm zâhidleri" (Nicholson, 2014: 39) ifade etmek için kullanıldığı bilinmektedir. Yine Peygamberimizin bir keşiş misali bir lokma, bir hırka tarzındaki yaşayış tarzını kınadığı, ümmetine kendilerini cihada adanmalarını ve evliliği öğütlediği hatırlandığında zühd hareketlerinin Hıristiyan geleneklerinden etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir (Nicholson, 2014: 40-41). Yunan, Bizans ve Hint kültürlerinin de tasavvuf sistemini etkilediği iddia edilmektedir (Altıntaş, ty: 21). Bundan dolayı da evliya menkıbelerinde karşılaşılan kerametlerle diğer din ve inanç sistemlerine ait rivayet ve hikâyelerde karşılaşılan kerametlerin benzerliği olağandır.

4. Bir Sembol Olarak Tahta Kılıç

Bazısı tarihî bazısı da dinî efsaneler başlığı altında değerlendirilen menkıbelerin bir kısmı savaş konusunu işler. Bu menkıbelerin büyük kısmı tayy-i mekân ve tayy-i zaman adı verilen kerametler etrafında gelişmiştir. Cephede zor durumda kalan askerlerin siperler arasında yeşil sarıklı evliyalar görmeleri, bu evliyaların askere yol göstermeleri ve onlarla birlikte savaşmaları temalı anlatılar savaş konulu menkıbelerin en yaygın olanlarından⁴. Yine savaş esnasında evliya türbelerinden ya da şehit kabirlerinden atılan toplar, yakıtı bitmesine rağmen düşmeyen uçaklar, yolu izi olmayan tepelere çıkabilen tanklar, başka bir savaşta şehit düşmesine rağmen aradan geçen yıllara rağmen cephede görülen şehitler Anadolu'da bilinen pek çok savaş menkıbesinin konuları arasındadır (Sönmez, 1994: 345, 346; Türkteş, 2013: 202-203; Deger, 2014: 246-249). Evliyanın tayy-i mekân ve tayy-i zaman ederek cephede askere yardım edışı farklı ipuçlarıyla halk tarafından bilinir hâle gelmektedir. Savaşa katıldığını rüyayla bildirme, savaşta birlikte savaştığı asker tarafından ziyaret edilme, savaş zamanlarında kılıç veya topuzundan vb. kan damlama bu ipuçlarının önde gelenleridir (Acar 2013: 107). Bu tip menkıbelerin özellikle daha eski tarihlere işaret eden bir kısmında ellerinde tahta kılıçlarıyla savaşan veliler yer almaktadır. Bu anlatılarda kendilerinden kalabalık ve teçhizatlı bir düşman topluluğuyla basit bir tahta kılıçla savaşan veliler tüm bu eksikliklerine rağmen savaşı kazanırlar. Halk muhayyilesine göre onlara bu savaşı kazandıran Allah'ın izniyle gösterdikleri kerametleridir ve tahta kılıç keramet unsuru olarak anlatılardaki yerini almaktadır. Kılıcın tahtadan oluşu ise anlatının karakteristik özelliği olan olağanüstülük unsurunun anlatıya dâhil edilme çabasının bir sonucudur. Kılıç, veli tarafından elde edilen galibiyetin imkânsız diye bir şey olmadığını ispat için tahtadandır. Çünkü anlatının asıl amacı veli üzerinden Allah'ın gücünü ispatlayarak dinî bir motivasyon sağlamaktır. Tahta kılıcın temelinde ellerindeki tah-

ta kılıçlarla ritüeller gerçekleştiren Türk şamanlarının yattığı düşünülmektedir. Yine Hacı Bektaş Velî, Gül Baba ve Sarı Saltuk gibi velilerin de tahta kılıçla kâfire karşı savaşmaları kendilerine dair menkıbelerin önemli motiflerindedir. Türk tasavvuf yazınının önemli şahsiyetlerinden olan bu üç isim etrafında gelişen tahta kılıçla savaşma geleneği Anadolu'da bilinen çok sayıda menkıbede farklı şekillerde de olsa karşımıza çıkmaktadır. Bu menkıbelerin bir kısmında evliyalar tıpkı Hacı Bektaş, Gül Baba ve Sarı Saltuk örneklerinde olduğu gibi tahta kılıçlarla savaşırken bir kısmında da ellerindeki yabalarla savaşmaktadırlar.

Kılıç, Türk kültür ve medeniyet tarihi açısından büyük önem arz eden bir savaş aletidir. Bu alet barış ortamlarında da bir güç göstergesi olarak mekânların süslemelelerinde kullanılmaktadır. Türk tarihinde kılıç kuşanma töreni adıyla bilinen ve bu tören etrafında gelişen efsaneler de dikkat çekicidir. Törenin ilk defa Osmanlı hükümdarı Osman Bey'le karşımıza çıktığı ve ona Sultan Veled'in kılıç kuşandırdığı bilinir (Pakalın, 1983: 259). Osman Gazi'ye kılıcının Sarı Saltuk tarafından kuşandırıldığına inanılır (Sönmez, 1994: 330). Yine Osmanlı sultanı II. Murat'a da kılıcını Emir Sultan'ın kuşandırdığı anlatılır (Güleç, 1999: 55, Uyaniker, 2011: 300'den). İstanbul fatihi Sultan Mehmet ile Eyyüp Sultan arasında geçtiği rivayet olunan kılıç kuşanma hadisesinde de din adamlarının etkili olduğu görülmektedir. Rivayete göre aziz Yob yani Eyyüp Sultan, Allah'ın emri gereği kendisine gelen bir meleğin buyruğunu Sultan Mehmet'e iletir ve Allah'ın ondan İstanbul'u fethetmesini ve bunun da Allah'ın izniyle çok kolay olacağını müjdelir. Fetih sonrası Eyyüp Sultan'ın kabrini bulan padişah kabir üzerine koyduğu kılıcını kuşanır ve bu geleneği kendisinden sonra gelecek olan nesline vasiyet olarak bırakır (Uyaniker, 2011: 153-155). Yine İstanbul'un fethiyle ilgili başka bir anlatıda da son Bizans kayseri Constantine Palaiologos Tanrı tarafından kendisine gönderilen tahta kılıcı küçümseyip almaz. Bunun üzerine kılıcı vermekle görevli Agagios adlı derviş çok üzülür ve kılıcı Sultan Mehmet'e teslim eder. Sultan Mehmet'in İstanbul'u bu kılıç sayesinde fethettiğine inanılır (Carnoy-Nicolaides, 1894: 74-75, Saral, 2004: 248'den). İstanbul'un Türkler tarafından fethi öncesinde Bizans döneminde dahi Eyüp Sultan'ın makamı civarında bulunan Leon Makelos Manastırı'nda bulunan kilisenin papazının savaş öncesi hükümdar ve askerlere kılıç kuşandırdığı bilinmektedir (Haskan, 2008: 24, Uyaniker, 2011: 22'den). Görüldüğü üzere gerek Müslüman gerekse de Hristiyan anlatılarında kılıç kuşandıranlar dinî özellikleriyle öne çıkan şahsiyetlerdir. O hâlde kılıcın yaratıcısıyla da bir bağlantısı olsa gerekir. Hükümdarlara kuşandırılan kılıçların gerçek yani demir/çelik kılıçlar olması olağandır. Çünkü onlar aynı zamanda yeri geldiğinde bu silahları kullanma zorunluluğu ve sorumluluğu olan insanlardır. Çalışmamızın konusu olan türlerin kahramanları ise hükümdar değil din adamlarıdır. Dolayısıyla da gerçek kılıçlar çalışma konumuz olan türlerin karakteristik özelliği gereği olağanüstülük kazanacak ve tahta kılıçlara dönüşecektir. Bu bağlamda Türk Şamanlarının aksesuarları arasında da tahta bir kılıç bulunduğu kaydedilmektedir (İnan, 2000: 80).⁵ Yine Türk Şamanları haricinde Amerika ve Hint Şamanları da ayinlerinde tahta kılıç kullanmaktadırlar.⁶ Hz.

İsa'nın havarilerine dair olan ve Denizli'nin Honaz ilçesinde geçen bir rivayette Tanrı'nın Ordusunun Komutanı olan Mikael'in⁷ tahta kılıcını çekip kocaman bir kayayı ikiye böldüğü anlatılır (Caydı, 2009).⁸

Türk tasavvuf yazını ve halk anlatıları içerisinde tahta kılıçla savaşma temalı olanların çokça yer bulmasının sebepleri arasında İslam öncesi inanışların yattığı bir hakikattir. İslam sonrasında ise özellikle Hacı Bektaş Velî etrafında gelişen yazılı ve sözlü edebiyatın tahta kılıç figürünün öne çıkmasındaki yeri önemlidir. Alevi-Bektaşî zümreler arasında Hacı Bektaş Velî, Anadolu Türk heterodoksisinin temel şahsiyeti olduğu için zaman içerisinde önemli bir kült hâline gelmiştir. Bu durum tarihsellikten mitolojileşmeye dayalı bir sistematik içerisinde ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle o; Mevlana, Yunus Emre ve Pir Sultan Abdal gibi benzer şahsiyetlerin önüne geçmekte ve onlardan ayrılmaktadır. Hacı Bektaş Velî kültürünün en çarpıcı özelliği ise “Hacı Bektaş-ı Velî etrafında teşekkül eden kültürün, Anadolu’da ondan çok daha eski olan ve göçerle buraya intikal eden Ahmed-i Yesevî, Kutbeddin Haydar, Dede Ğargın kültürlerini ve nihayet, büyük bir dinî-sosyal hareketin lideri olmasına rağmen Baba İlyas kültürünü kendi içine alması ve böylece, Anadolu’daki bütün heterodoks sûfi eğilimleri temsil eder duruma yükselmesidir. Ayrıca bütün yerel İslâm öncesi kültürleri de kendi bünyesi içinde özümseyerek bağdaştırmacı (senkretik) bir yapı ortaya koymak suretiyle, kendini Anadolu Türk heterodoksisinin temeline yerleştirebilmiş bulunmasıdır. Nitekim bu bağdaştırmacılık özelliğidir ki, Bektaşîliğe dünyaca ünlü hoşgörülü niteliğini kazandırmıştır.” (Ocak, 2016:161-172). Irene Melikoff da Bektaşîliği bir senkretizm yani karışım olarak niteler. İçerisine eski Türk inanç sisteminden başlamak üzere Türklerin karşılaştıkları ya da komşu oldukları pek çok inanç sistemi ve dini de dâhil etmektedir. Ona göre ilk dönem Bektaşîlerin inanış ve ritüelleri sonraki dönemde ortaya çıkanlardan farklıdır. İlk dönem Bektaşîlik konar-göçer Türk milletinin günlük inanışlarından ve eski törelerinden müteşekkildir. Melikoff bu görüşlerini desteklerden al inancı, mezar mevsimi, Hızır Bayramı gibi geleneklerin eski Türk inanç sistemiyle olan ilişkisine değinmektedir (Melikoff, 2015: 23, 24, 37, 38). Tarihi açıdan mümkün olmamasına rağmen tasavvufî gelenekteki inanışa göre Hacı Bektaş Velî’ye halifelik veren Ahmet Yesevî’dir. O, kendisine ait olan tahta kılıcı halifesi tayin ettiği Hacı Bektaş Velî’ye bizzat kendisi kuşandırmıştır (Ocak, 2002: 43; Ocak, 2003: 180; Ocak, 2014: 196; Ocak, 2016: 174). Bu durum *Hacım Sultan Velayetnamesi*’nde “Pes Sultan Hoca Ahmed Yesevî Hazretleri’nin bir ağaç kılıcı vardı, Getirip tekbir edip Sultan Hacı Bektaş Velîyyü’l-Horasânî’nin beline kuşattı” (Köprülü, 2003: 79) cümleleriyle yer almaktadır. Yine Ahmet Yesevî’nin oğlu Kutbeddin Haydar’ı Bedaşşan ülkesine cenge gönderirken beline kuşandırdığı kılıcın da tahta olduğu düşünülmektedir (Ocak, 2003: 180; Gölpınarlı, 2017: 9; Ocak, 2014: 195). Hünkar Hacı Bektaş Velî, halifelerinden Kolu Açık Hacım Sultan’a batın kılıcını kendisini vermiştir (Gölpınarlı, 2017: 36, 81, 132). Aslında bir çoban olan Sarı Saltuk’u görüp ona erlik ve erenlik vererek Rum ülkesine yollayan da Hacı Bektaş Velî’dir. Öncesinde ona bir yay ve yedi ok vererek tahta bir kılıç kuşandırır. Sarı Saltuk bu yedi ok ve yay sayesinde karşısına

çıkan yedi başlı ejderhayı yedi başından vurur. Tahta kılıçla da yedi başını keserek ejderhayı öldürür (Gölpınarlı, 2017: 45-46, 81). *Vilâyetnâme-i Otman Baba*'da da Sarı Saltuk'un tahta kılıcıyla bir ejderhayı öldürmesi anlatılmaktadır (Kılıç vd., 2007: 102-103) *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nde de Sarı Saltuk'un tahta kılıcı karşımıza çıkmaktadır (Evliya Çelebi, 2008a: 657; Evliya Çelebi, 2008b: 158-164). Başka bir rivayette Sarı Saltuk'a Hızır tarafından verilen tahta kılıcın Peygamber efendimize ait olduğu görülür: "O saat, Hızır Peygamber yetişip geldi. Şerif'i oradan alıp çıkardı, uzaklaştırdı. Şerif'in aklı başına gelince Hızır Peygamber bir kılıç sundu. O kılıç, ağaçtan idi. Fakat gücü demir gibiydi. Hızır peygamber:

- Bu kılıç, Resul hazretinindir. Sana gönderildi, dedi.

Şerif alıp onu saygı ile sakladı. Hurma ağacından idi. Onunla taşa çalsa ikiye bölürdü. Her zaman yanında gezdirirdi." (Demir-Erdem, 2013: 282). Sarı Saltuk'un en önde gelen halifesi Barak Baba ve dervişlerinin Şam'a girişlerini anlatan Arap kaynaklarında bolca örneği bulunan tasvirlerde bellerinde tahta kılıçların asılı olduğu görülmektedir.⁹ Görüldüğü üzere tahta kılıç Ahmet Yesevi'den Hacı Bektaş'a ondan da silsile yoluyla Hacım Sultan, Sarı Saltuk ve Barak Baba'ya geçmiştir. Aslında burada el değiştiren sadece basit bir tahta kılıç değil aslında kerametın kendisidir. Dinî açıdan düşünüldüğünde Ahmet Yesevi ve Peygamber efendimiz arasında geçtiği rivayet olunan hurma hadisesi nedeniyle silsilenin Ahmet Yesevi öncesinde peygamberimiz Hz. Muhammet'e ve oradan da elbette ki yüce Allah'a dayandığını söylemek zor olmayacaktır. Bir bakıma keramet daha önce anılan "Onu sevdiğimde artık onun duyduğu kulak, gördüğü göz, tuttuğu el ve yürüdüğü ayak olurum." (Karamustafa, 2017: 28) şeklindeki hadis-i kutsiyede belirtildiği üzere belki de evliyanın "tuttuğu kılıç" üzerinde izhar olmuştur.

Hacı Bektaş Velî kültü, Anadolu'da gerek kendi çağında gerekse de sonrasında uzun yıllar etkisini sürdürmüş, bundan dolayı da pek çok yapı içerisinde karşılık bulmuştur. Örneğin adı Abdâlân-ı Rûm (Rum Abdalları) arasında anılan Abdal Murad'ın da tahta kılıç kuşanmış bir gazi-derviş olduğu bilinmektedir.¹⁰ Abdal Musa¹¹ Sultan Umur Bey'e yoldaş edip Boğaz Hisarı'nı fethetmeye gönderdiği Kızıl Deli Sultan'a tahta bir kılıç verir (Güzel, 1999: 148-149). Geyikli Baba'nın da Bursa'nın fethi sırasında büyük bir geyiği binit yapıp elindeki tahta kılıçla ordunun önünde yürüdüğü anlatılır.¹² Orhan Gazi'nin askerleri arasında yer alan Çıplak Aşık lakaplı Abdal Murat tahta kılıcı sayesinde düşmanlarını alt eder (Olgun, 1989: 167-168, 169). Şeyh Bedrettin'in hizmetinde bulunan Şapçı İbrahim'in de tahtadan yapılmış bir kılıç kuşandığı bilinmektedir (Hafız Halil, 2015: 239-240). Kırıkkale yakınlarındaki Hasandede köyüne adını veren Hasan Dede'nin Balım Sultan döneminde Hacı Bektaş'ın tekkesine gidip onun vasiyeti üzerine tahta kılıca yöneldiği ve bunun üzerine Hacı Bektaş'ın vasiyetini yerine getiren Balım Sultan tarafından kendisine bu kılıcın verildiği anlatılır (Benekay, 1967: 17-18, Ocak, 2003: 182'den). Gül Baba'nın türbesinde de bir tahta kılıcın asılı olduğu kaydedilmektedir (Bozkurt, 2000: 211, Saral, 2004:

259'dan). Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Künhü'l-Ahbar* adlı eserinde Emîrci Sultan'ın (Emîr-i Çin Osman) hayatı etrafından anlatılan bir menkıbede Ahmet Yesevi'nin Çin diyarında ortaya çıkan yedi başlı bir ejderi öldürmek için gönüllü olan Osman'a tahta kılıç kuşandırdığı aktarılır. Osman bu tahta kılıçla yedi başlı ejderin dört başını keseerek onu öldürür (Köprülü, 2003: 74; Ocak, 2014: 190-191). Evliya Çelebi'ye göre Çin diyarında yedi başlı ejderi öldürdüğü için Emîr-i Çin Osmân olarak nam salan bu zat Hoca Ahmet Yesevi'nin yedinci halifesidir (Evliya Çelebi, 2006: 327-328). Evliya Çelebi'nin aktardığına göre Erzurumlu Sıyamî Dede üç tane masumu cellatların elinden kurtarmış ve asıl suçluyu tahta kılıcıyla öldürmüştür (Evliya Çelebi, 2008b: 245).

Çoğu tasavvuf yazını içerisinde yer alan menakıbnameler/velayetnameler ve bu eserlerdeki şahıslardan bahseden seyahatnamelerden alınan tahta kılıç figürünün öne çıktığı yukarıdaki örnekler zaman içerisinde yazılı edebiyatın dışında sözlü edebiyat ürünleri arasında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hacmen daha kısa halk anlatıları arasında yer yer efsane formunda karşımıza çıkan bu örneklerin Anadolu'nun çok farklı yörelerinde izleri sürülebilmektedir. Ancak bu ürünlerde dikkatimizi çeken tahta kılıcın yerini demirden/çelikten kılıçlara bırakmasıdır. Bu olağan bir durum olmakla birlikte halk muhayyilesi bu durumu da olağanüstü hâle getirmeyi başarmış ve kılıçların evliya ile birlikte tayy-i mekân, tayy-i zaman ederek savaş meydanına gitmesi ve üzerlerinden kan damlar şekilde geri dönmesi formuna dönüşmüştür. Örneğin Hatay'ın Dörtöl ilçesinde makamı bulunan Şeyh Ali Baba'nın Kıbrıs Savaşı esnasında kılıcı ve yeşil sarığıyla cepheye gittiğine, bunun da savaş sırasında evinde kanlı kılıcının ve yeşil sarığının görülmesiyle anlaşıldığına inanılmaktadır (Deger, 2014: 184). Burdur'da bilinen Divan Baba menkıbesinde Divan Baba'nın türbesinde bulunan kılıcın bazen kaybolduğu, bir zaman sonra tekrar kanlı bir şekilde türbeye geldiği anlatılır (Acar, 2013: 222). Isparta'da anlatılan Pambucak Şihî menkıbesine göre padişah III. Mustafa döneminde yaşamış Pambucak Şihî'nin türbesinde bulunan kılıçlardan Kurtuluş Savaşı esnasında kan damladığı görülmektedir. İnanişe göre türbede metfun evliyalar geceleyin bu kılıçlar ile savaşa katılıp sabah olduğunda makamlarına geri dönmektedir. Bu durum da kılıçlarından damlayan kandan anlaşılmaktadır (Göde, 2010: 381). Yozgat'ta anlatılan bir menkıbeye göre Saadettin Efendi kılıcını kuşanıp atına atlar ve seyisiyle birlikte Nohutlu Tepesi'ni aşar. Burada atını seyisine bırakır ve tepenin diğer tarafına geçer. Bir saat kadar sonra kılıcından kan damlar hâlde geri dönen Saadettin Efendi seyisinin merakı üzerine “Çok şükür Yunan'ı denize döktük Allah'ın izniyle” der (Karadavut, 1992: 262). Bu tip anlatılarda üzerlerinden kan damlayan kılıçların yerini bazen bastonlar, süngüler, gürzler ve sancaklar almaktadır.¹³

5. Kılıçtan Yabaya Dönüşüm

Anadolu halk anlatılarında karşımıza çıkan ve tahta kılıç menşeli olduğunu düşündüğümüz bir başka anlatı tipi de ellerindeki yabalarla savaşan evliyaları konu edinenlerdir. Yaba, harman savurmak için kullanılan ve ilk örnekleri tahtadan yapılan bir tarım aletidir. Şeklen büyük bir çatalı andırır. Klasik Yunan mitolojisinde deniz-

lerin hâkimi olarak kabul edilen Poseidon'un elinde tuttuğu üç bacaklı yabayla (üç dişli) dalga çıkartıp denizi altüst etmesi ve toprağı da sarsarak depreme neden olması konuyla ilgili olarak dikkat çekicidir (Erhat, 2013: 251-252; Necatigil, 2017: 115-116). Türk halk anlatılarında evliyanın tarlada harmanını savururken birden harman savurmayı bırakıp elindeki yabayla sanki biriyle savaşıyor gibi hareketler yaptığı görülmektedir.¹⁴ Isparta yöresinde anlatılan bir menkıbede harmanını kaldırdığı sırada çok uzaktaki savaş meydanından Sultan Kılıçarslan'ın "Yetiş ya Veli Baba" çağrısına uyarak olduğu yerde yaptığı hareketlerle harmanını rüzgârın yönüne doğru savurarak bir toz bulutu çıkaran Veli Baba'nın hikâyesi anlatılır. Savaş sonrasında bu toz bulutunun orduyu kurtardığı ölen düşman askerlerinin gözlerine dolan buğday kılıçından anlaşılmıştır (Göde 2010: 379). Bu anlatıda Veli Baba'nın elinde yaba olduğuna dair bir ifade geçmese de harmanını yabayla savurduğu tahmin etmek çok güç olmayacaktır. Yine Isparta'nın Senirkent ilçesinde anlatılan Veli Baba menkıbesinde de Kurtuluş Savaşı sırasında köyünde harman savuran Veli Baba'nın bir anda elindeki yabayla kangal dikenlerinin kafalarını uçurmaya başladığı görülür. İnanışa göre o bunu yaptıkça savaş meydanında düşman askerlerinin kafaları kopmaktadır (Göde, 2010: 385). Eğirdir'in Sorkuncak köyünde anlatılan bir menkıbeye göre, Çanakkale Savaşı sırasında elindeki yabasıyla harmanını savuran Tiryaki Koca "din kardeşlerim kırılıyor" diyerek bir anda cepheye gider ve orada yabasıyla düşmana saldırır. Savaş esnasında yabasının dişlerinin bir kısmı kırılır. Bu esnada kendisini tanıyan ve hemşerisi olan asker, savaş meydanında kalan yabanın dişlerini torbasına koyar. Savaş sonrasında olan biteni etrafındakilere anlatsa da Eğirdirliler Tiryaki Koca'nın Çanakkale'ye gitmediğini söyleyerek kendisine inanmazlar. Askerin isteği üzerine Tiryaki Koca yabasıyla birlikte bir kahvehaneye çağrılır. Orada torbasından çıkardığı kırık dişleri Tiryaki Koca'nın yabasıyla eşleştiren asker onun Çanakkale'de savaştığını ispatlamış olur (Göde, 2010: 388). Giresun'un Yağlıdere ilçesinde Hoca Kayo Hasan hakkında anlatılan bir menkıbede, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında evinin önündeki bahçeyle ilgilenen Kayo Hasan'a askerın düşman karşısında zorda olduğu malum olur. Bunun üzerine dirgenini¹⁵ alıp "Ben onları kurtarmaya gidiyorum." diyerek evinin yakınındaki tarlasına gider. Orada elindeki dirgenle sanki biriyle dövüşüyor gibi hareketler yaptıktan sonra bitkin bir hâlde evine döner. Evdekilere düşman askerlerini yenerek askerimizi kurtardığımı müjdeler. Bir zaman sonra Kayo Hasan'ın bu hareketleri yaptığı gün askerimizin zor anlar yaşamasına rağmen Rumlara esir düşmekten kurtulduğu ortaya çıkar (Akın, 1995; Yılmaz, 1998; Gökşen, 1999: 69'dan).¹⁶ Zonguldak'ın Devrek ilçesinin Akçabey Köyü'nden derlenen bir menkıbede ermiş bir şahsiyet olan Dedeoğlu harmanını savurduğu sırada birden bire yabasını hızlı bir şekilde sallamaya başlayıp "asker sıkıştı asker sıkıştı" diye bağırarak harman yerinden uzaklaşır ve gözden kaybolur. O sırada cepheye asker olan oğlu Mehmet ve silah arkadaşları ağır bir düşman saldırısı altındadır. Tüm bunlar olup biterken Hüseyin ellerinde kazma, kürek ve kılıçlarıyla cepheye gelen yeşil cübbeli, sarıklı ve aksakallı adamların düşmana saldırdığını görür. Bu adamlardan elinde yabayla savaşan birini babasına benzetse de emin olamaz ve adamın savaş esnasında kırılan yabasının parçasını alıp çantasına atar.

Yıllar sonra cepheden memleketine döndüğünde babasının öldüğünü öğrenir. Etrafındakilere babasını cephede gördüğünü ve olan biteni anlatır. Bunun üzerine köylüler babasından kalan kırık yabayı getirirler. Çantasından çıkardığı parçayı yabanın kırık yerine eklediğinde tam uyduğunu görenler Dedeoğlu'nun cepheye gidip elindeki yabıyla savaştığını anırlar (Kavcar-Yardımcı, 1990: 121). Tarafımızca Zonguldak'ın Çaycuma ilçesinin Koramanlar köyünden derlenen bir başka menkıbede Yabalı Baba adıyla bilinen zatın harmanını kaldırdığı sırada elindeki yabasıyla bir anda cepheye gidip savaşan askerlere yardımcı olduğu anlatılır. Düşmanla savaşırken yabasının iki tırnağı kırılan bu zatı cephede gören aynı köyden Arap Yusuf namı bir asker olan biten karşısında şaşırır. Bir zaman sonra Yabalı Baba'yı gözden kaybeder. Yabanın kırılan parçalarını yerden alıp cebine koyan Arap Yusuf savaş bitince memleketine döner ve Yabalı Baba'ya kendisini cephede gördüğünü hatırlatır. Ancak Yabalı Baba bunun gerçek olamayacağını söyleyerek olan biteni inkâr etse de o anda yanlarında bulunan kızı bir zaman harman dövdükleri sırada birkaç saat ortadan kaybolduğunu, geri döndüğünde de yabasının kırık olduğunu babasına hatırlatır. Bunun üzerine kırık yaba olduğu yerden getirilip Arap Yusuf'un cepheden getirdiği parçalarla eşleştirildiğinde tüm gerçek ortaya çıkar (KK).

6. Sonuç

Türk edebiyatı geleneği içerisinde karşımıza çıkan ve genel olarak erken dönem işaret eden eli kılıçlı cihatçı alperen evliya tipinin zaman içerisinde yerini eli yabalı ve yerleşik evliya tipine bırakması tarihi süreç içerisinde ele alınmalıdır. Şamanizm ve özellikle de Hacı Bektaş Velî kültüne bağlı olarak Türk tasavvuf yazını ve halk anlatıları arasında kendisine yer bulduğunu düşündüğümüz yaba, fütuhata tamamlanmış olan halkın muhayyilesinde tahta kılıcın yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü İslam, Anadolu'da özellikle kırsalda yaşamını sürdüren halk tabakaları arasında eski Türk inanç sisteminin izlerini de koruyarak varlığını sürdürmüştür. Şaman ve velî arasındaki fonksiyonel benzerlik göz önüne alındığında bu durumda daha bir açığa çıkmaktadır. Anadolu ve Rumeli'nin fetihlerinin ardından benimsenen iskân politikasında din adamlarının etkili olduğu bilinmektedir. Fethin yani cengin ardından sıra irşada gelmiştir. Bu sebeple de çok sayıda din ulusu Anadolu ve Rumeli'de tekkelerini açmış ve halkı aydınlatmaya başlamıştır. Açılan tekkeler zaman içerisinde yerleşik hayatı geçmeyi de mecburi kılmıştır. Bunun sonucu olarak da durağan bir din adamı tipi ortaya çıkmıştır. Ancak halk muhayyilesi yerleşik hayat mensubu durağan din adamı tasavvurunu yüzlerce yıllık hafızasıyla örtüştürememiş ve onu olağanüstü motiflerle süsleyerek geçmişle ilişkilendirme gereği duymuştur. Yerleşik hayata geçtiği için tarımla uğraşmaya başlayan din adamının elinde yaba olması olağanüstüdür. Bu olağanüstülük tayy-i mekân ve tayy-i zaman kerametleriyle de birleştirilerek daha da etkili bir hâl almıştır. Yine tasavvuf terminolojisine çileci açlık olarak giren ve ölmeyecek kadar beslenme ve çokça ibadet anlayışını ifade eden kavram, harmanda buğday savuran evliyayı ortaya çıkaran zihniyetle ilgilidir. Fütuhattaki misyonunu

yerine getiren evliyanın zaman içerisinde yine İslami gelenekteki orijin hâline döndüğünü, buğday ve dolayısıyla da ekmek temelli kısıtlı bir beslenmeyi sembolize eden tarım hayatına yöneldiğini söylemek de yanlış olmayacaktır.

Sonnotlar

- 1 bkz. Boratav, 1969: 108-117; Sakaoğlu, 1992: 18-19.
- 2 “İslâm geleneğinde sahâbe, tâbiîn, âlimler, edip, şair ve sanatkârlar, sûfiler, düşünürler ve ayırıcı niteliklere sahip olan kişilerden söz eden telif tür” (Durmuş, 2010: 288).
- 3 Bu bağlamda ünlü mutasavvıflardan Bağdatlı Cüneyd, “tasavvuf dünyada eli boş, midesi aç olmaktadır.” (Altıntaş, ty: 6) demektedir. Konuyla ilgili olarak “çile açlık” kavramı da mühim olup bkz. Karamustafa, 2017: 20.
- 4 Bu anlatıları memorat tasnifi içerisinde de ele alınmaktadır (Çobanoğlu, 2003: 165-187).
- 5 Altay mitolojisinde Tanrı'nın yardımcılarından biri olarak kabul edilen Mangdaşire Budizm'de Mandjuşri yani “kılıçlı” olarak tasvir edilmektedir (Grebennikova, 2004: 28-30, Türker, 2011: 135'ten). Şener'in Malov aktardığına göre Yakut Şamanları ayin sırasında çingıraklı bir kılıçtan faydalanmaktadır (Şener, 2001: 75). Farklı Türk boylarının Şamanlarının teflerinin üzerinde kılıca benzer figürler bulunmaktadır (Potapov, 2012: 232; Alekseyev, 2013: 153, 223, 227).
- 6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Eliade, 1999: 360, 464.
- 7 Mikail (a.s.)
- 8 Konuyla ilgili olarak “İslâm dünyası ile uğraşan Batılı şarkiyat âlimleri, İslâm toplumlarının sosyal yapısını açıklamaya uğraşırken Fütüvvet kurumunu farkettiler. Bu sebeple bu kurum, 19. yüzyılda yanlış olarak onu ‘Batı şovalyeliğinden önce doğmuş İslâm şovalyeliği’ olarak niteleyen Joseph Von Hammer'den itibaren Şarkiyatçıların sık sık inceleme konusu” (Ocak, 2016: 178) olmuştur.
- 9 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ocak, 2000: 196; Ocak, 2002: 83.
- 10 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ocak, 2000: 212-213.
- 11 Geyikli Baba ve Abdal Musa gibi Anadolu'da görülen bazı babaların da Ahmet Yesevi'nin müritleri oldukları bilinmektedir (Altıntaş, ty: 82).
- 12 bkz. Yörükan, 2006: 97; Avcı, 2015: 112-130.
- 13 Ayrıntılı bilgi için bkz. Dağlı, 2012: 109; Yakın, 2017: 182; Türkteaş, 2013: 290; Çıtlak, 1995: 204-205; Erol, 1996: 121, 124, 127; Özdoğan, 2006: LXXI.
- 14 Bazı halk anlatılarında yabanın yerini bastonun aldığı görülür (Görkem, 1987: 192).
- 15 Şekli itibarıyla yabaya benzeyen ve demirden yapılan bir tarım aleti.
- 16 Dirgen, bir savaş aleti olarak kullanılması dışında da halk anlatılarında yerini bulmuştur. Giresun'un Alucra ilçesinin İnegöl köyünde bilinen bir menkıbeye göre Hasan Baba tarlasında harmanını kaldırırken hacdan dönen oğlunun bindiği vapurun batma tehlikesi geçirdiğini hisseder ve elindeki dirgeni uzatarak batmak üzere olan vapuru kurtarır (Gökşen, 1999: 70).

Kaynaklar

1. Sözlü Kaynaklar

KK: Numan Bacak, 1 Ocak 1949 doğumlu olup derlemenin yapıldığı tarihte 68 yaşındadır. İlkokul mezunu olmakla birlikte Kur'an kursunda da eğitim görmüştür. Emekli inşaat ustasıdır. 1975-1984 yılları arasında doğum yeri olan Zonguldak ili Çaycuma ilçesi Koramanlar köyünde fahri imamlık görevi de üstlenmiştir. Kendisiyle çalışmaya dair yapılan görüşme 28.01.2017 tarihinde Zonguldak ili Çaycuma ilçesi Koramanlar köyünde bulunan Yabalı Baba Türbesi'nde gerçekleştirilmiştir.

2. Yazılı Kaynaklar

Acar, Hakan. (2013). "Burdur Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Akın, Recep. (1995). *Yeşil Giresun ve İlçeleri*. İstanbul: yy.

Alekseyev, N, A. (2013). *Türk Dilli Sibiryalı Halklarının Şamanizmi*. Çev.: Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları.

Altıntaş, Hayrani. (ty). *Tasavvuf Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Avcı, Ali Haydar. (2015). *Abdalan-ı Rum ve Geyikli Baba*. Ankara: La Kitap Yayınları.

Benekay, Yahya. (1967). *Yaşayan Alevilik*. İstanbul: yy.

Boratav, Pertev Naili. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Bozkurt, Fuat. (2000). *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Böwering, Gerhard. (1980). *The Mystical Vision of Existence in Classical Islam: The Qur'anic Hermeneutics of the Sufi Sahl al-Tustari (d. 283/896)*. Berlin: De Gruyter.

Carnoy, H.-Nicolaidis, J. (1894). *Folklore de Constantinople*. Paris: ty.

Caydı, Selçuk Cahit. (2009). *Tanrı'nın Başmeleği Mikael'in Honaz'a İnişi*, <http://konstantiniye.blogspot.com/2009/>, Erişim tarihi ve saati: 24/06/2019, 19.15.

Çıblak, Nilgün. (1995). "İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.

Çobanoğlu, Özkul. (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Dağlı, Ahmet. (2012). "Yapısalcı Açısından Amasya Efsaneleri Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.". Samsun.

- Deger, Mete Bülent. (2014). “Hatay Efsanelerinin Bağlam Merkezli Halk Bilimi Yöntemleri Açısından İncelenmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Demir, Necati-Erdem, Mehmet Dursun. (2013). *Saltıknâme-I (Saltık Gazi Destanı)*. İstanbul: Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği Yayınları.
- Durmuş, İsmail. (2010). “Tabakat”. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul, 288-290.
- Eliade, Mircea. (1999). *Şamanizm*. Çev.: İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erhat, Azra. (2013). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erol, Mehmet. (1996). “Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metinler)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Evliyâ Çelebi. (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne. 3. Cilt 1. Kitap*. Yay. Haz.: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- . (2008a). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul. 1. Cilt 2. Kitap*. Yay. Haz.: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- . (2008b). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit. 2. Cilt 1. Kitap*. Yay. Haz.: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Göde, Halil Altay. (2010). *Isparta Efsaneleri*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Gökşen, Cengiz (1999). “Giresun Efsaneleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. (2017). *Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli Vilâyet-nâme*. İstanbul: İnkılâp.
- Görkem, İsmail. (1987). “Elâzığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar (Metinler ve İncelemeler)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Graham, William A. (1977). *Divine Word and Prophetic Word in Early Islam: A Reconsideration of the Sources, with Special Reference to the Divine Saying or Hadith Qudsi*, No. 49, Mouton, The Hague.
- Grebennikova, N. S. (2004). *Altayskiy Panteon-Bogi, Duhi, Kultı*, Gorno-Altaysk.
- Güleç, İsmail. (1999). *Peygamber Efendimizin Ev Sahibi Ebû Eyyûb Ensârî*. Yay. Haz.: İsmail Güleç. İstanbul: Pamuk Yayıncılık.
- Güzel, Abdurrahman. (1999). *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Hafız Halil. (2015). *Şeyh Bedreddin Menakıbnamesi*. Manzum Çeviri: Prof. Dr. Mehmet Kanar. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Haskan, Mehmed Mermi. (2008). *Eyüp Sultan Tarihi*. C. I. Ankara: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları.
- İnan, Abdülkadir. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kanar, Mehmet. (2009). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karadavut, Zekeriya. (1992). “Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Karamustafa, Ahmet T. (2017). *Tasavvufun Oluşumu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kartal, Atila. (2017). *Konya Halk Kültüründe Türbeler Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*. Düsseldorf: Lap Lambert Academic Publishing.
- Kavcar, Cahit-Yardımcı, Mehmet. (1990). *Efsanelerimiz İnönü Üniversitesi Efsane Derleme Yarışması*. Malatya: İnönü Üniversitesi Basımevi.
- Kılıç, Filiz-Arslan, Mustafa-Bülbül, Tuncay. (2007). *Otman Baba Velâyetnâmesi (Tenkitli Metin)*. Ankara: Grafiker.
- Köprülü, M. Fuad. (2003). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Melikoff, Irene. (2015). *Uyur İdik Uyardılar*. İstanbul: Demos Yayınları.
- Necatigil, Behçet. (2017). *Küçük Mitologya Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nicholson, Reynold A. (2014). *İslâm Sûfîleri*. Çev.: K. Işık, R. Fırlı, M. Dağ, A. Şener, R. Ayas, İ. Kayaoğlu. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2000). *Babailer İsyanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- . (2002). *Sarı Saltık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- . (2003). *Alevî Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- . (2014). *Dede Garkın ve Emîrci Sultan*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- . (2016). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Olgun, Yusuf. (1989). “Tarihî Bursa Efsâneleri Derleme-İnceleme”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Özdoğan, Rahime. (2006). “Amasya’da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatıları”. On-dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun.

- Pakalın, Mehmet Zeki. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. 2. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Potapov, L, P. (2012). *Altay Şamanizmi*. Çev.: Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim. (1992). *Efsane Araştırmaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Saral, İsmail Tosun. (2004). “Gül Baba ve Tahta Kılıcı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 2004/31, 245-256.
- Sönmez, Bayram. (1994). “Niğde Efsâneleri (Tahlil ve Metinler)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Şener, Cemal. (2001). *Şamanizm*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Türker, Ferah. (2011). “Altay Türklerinin Efsaneleri (İnceleme-Metin)”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Türktaş, M. Metin. (2013). *Denizli Efsaneleri*. Denizli: Denizli Belediye Kültür Yayınları.
- Uludağ, Süleyman. (2013). “Veli”. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. 43, İstanbul: TDV Diyanet Vakfı Yayınları, 25-28.
- Uyanıker, Nursel. (2011). “Eyüp Sultan Türbesi Etrafında Teşekkül Eden Efsanelerin Tespiti ve İncelenmesi”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yakın, Salih. (2017). “Kütahya Efsaneleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı.
- Yılmaz, Kaya. (1998). “Giresun Folkloru”. Bitirme Tezi. Elazığ
- Yörükân, Yusuf Ziya. (2006). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken.

